

Anatomija postmodernog morala

Dritan Abazović

doktorant na Univerzitetu Crne Gore

Sažetak

Bivstvujući u vremenu koje je nadvladalo i prevazišlo modernu, čovjek je, pored ostalog, u konstantnom procesu mijenjanja svojih postulata duhovne supstance. Nastupilo je doba postmoderne, koja je stvorila još veću "glavobolju" društvenim naukama, zbog težine samog interpretiranja i kompleksa razumijevanja. U vremenu brze i intenzivne komunikacije, povećane konfuzije i prividne slobode, postomoderna i globalizacija, dva kontroverzna pojma, koji su postale egzistencijalne karakteristike našeg vremena, ostavljaju posljedice i na naš moral, kao i na vrednosni sistem u cjelini. Mijenjajući naše navike, karakter i mišljenja, spomenuti procesi utječu na naše ukupno ponašanje i odnose koje imamo. Ovaj članak bavi se aktuelnim moralom koji je nastao kao plod spomenutih procesa, s ciljem da iste približi čitaocu kako bi se o njima promislilo. Snažan je osjećaj da je u toku erozija morala u globalnoj zajednici, stoga jesu ovo dobra prilika da se podsjetimo na probleme čija je identifikacija prvi korak ka njihovu prevazilaženju. Ne pretendujući na konačna rješenja, anatomija savremenog morala ide ponajviše u pravcu njegove deskripcije u kontekstu aktuelne globalizacije.

Ključne riječi: moral, postomoderna, kriza, globalizacija, dehumanizacija, deesencijalizacija

Živimo u postmodernom vremenu u jeku globalizacije i raznih procesa koji ostavljaju trajne posljedice na naš život, naše mišljenje i djelovanje. Te posljedice ne moraju biti negativne, ali su svakako trajne. Naprosto, čovjek doživljava svojevrsnu resocijalizaciju i preostaje mu sve manje prostora za slobodno djelovanje, iako stalno umišlja da se njegova sloboda permanentno uvećava. Trendovi koji su sada aktuelni u principu determiniraju ukupnost našeg ponašanja, a sve više utječu i na naš ukus, na percepciju estetike i svih ostalih sfera života. Kritika je obimna, ali ako želimo biti iskreni, takvu kritiku mogli bismo podvesti i pod druga vremena, koja su davno za nama. Ono što je istinito i odakle treba rasprava početi jeste globalno društvo i diskurs postmodernizma kojeg smo skoro i nesvjesni. Iako se od nas nikako ne udaljava opći utisak da živimo u slobodi, demokratiji, da su nam temeljne vrijednosti ljudska prava i slobode, da živimo moderno, bezobrazno potrošački, da nam je materijalizam glavna skala uspjeha..., kada bolje razmislimo o svemu, shvatit ćemo da ovakav način života ima dosta negativnih implikacija. Anatomija savremenog morala bit će aktuelizirana u narednom tekstu, sve u želji da se dobije što konkretnija slika sa što snažnijim argumentima. Postmoderne teze vrlo su raznovrsne: opći pluralizam, raspadanje koncepcije subjekta, disolucija vrijednosti itd. Problemi s kojim se suočava savremeni čovjek ogromni su i naravno globalni, te stoga teško mogu biti apsolvirani u jednom članku. Počevši od etičkih i političkih problema, nedostatka slobode, problema sa životnom sredinom, bioetikom, obrazovanja, pa sve do onih neizbježnih i najupečatljivijih ekonomskih problema.

Termin postmoderna uporišio je prvi A. Toynbee, teoretičar i filozof kulture, sada već davne 1947. godine. Otada pa do danas ovim terminom obuhvaćena su različita područja umjetnosti, literature, filozofije, arhitekture, sociologije itd. Ona prije svega podrazumijeva novije stilove i odnosi se prvenstveno na odbacivanje klasičnih kategorija i atributa bića, kao i postulata duhovne supstance. "Postmoderna se, dakle, odriče bilo kakvih metafizičkih pristupa i insistira na samim fenomenima, ali na način poliperspektivizma. Umjesto simetrije i hijerarhije što je bila odlika moderne, postmoderna govori o ekscentričnosti, diferenciji, desimetriji i distanci" (Koprek, 2003: 8–11).

Sve ovo rezultiralo je raznim novim formama od neoliberalnih koncepata do ciničko-relativističkih, koji svoju podlogu i čvrsto tlo traže

u krizi racionalnosti i iscrpljenim energijama projekta moderne. Kriza nije jednoslojna već je kompleksna, i sistemom domino-efekta, kroz razne društvene discipline dolazi i do narušavanja sistema vrijednosti koji je i u moderni bio podložan kritici. Znanje i nauka gube svoje mjesto i ne predstavljaju više sigurnost kao što je to nekada bio slučaj. Nesigurnost koja je opća karakteristika današnjeg društva lagano ali sigurno rađa oportunističke. Ovakav oportunistički karakter čovjeka, s naglašenim egocentrizmom i težnjom za vlastitu korist kao glavnom odrednicom njegova duhovnog stanja. Postmoderni društvo na sve načine pokušava relativizirati opća i trajna etička načela. Govorili smo o složenosti identifikacije pojedinih načela kao trajnih, ali svakako da u kontekstu ove rasprave one dobijaju lahko razumljivi smisao: "Civilizacija spektakla i publiciteta bježi od teških pitanja današnjice i naprosto pluta u problemima, koje svjesno ignoriše kao da ne postoje. Sve ovo čini, vođena snažnim individualizmom i konfuznim stavovima o vlastitoj slobodi bez odgovornosti. Čitav sistem potpomognut je od strane moćnih medijskih mašinerija, koja propagira takav život gdje se idealima smatraju brzina i funkcionalnost" (Koprek, 2003: 52–54). Pitanje slobode zaslužuje posebnu elaboraciju, ali na ovome mjestu želimo reći da se radi o čudnom vidu slobode gdje nije jasno da li radimo ono što želimo, ili pak želimo ono što radimo?! Gerhard Roth kaže da o svemu odlučuje "limbični sistem mozga", odnosno centralni nervni sistem determinira naše djelovanje ukoliko na neki način prethodi subjektivno primjetnim odlukama koje dovode do djelovanja. Istraživanje mozga govori o uzrocima čovjekova djelovanja, ali ne i o njegovim razlozima.

Prema Fredricu Jamesonu, globalizacija predstavlja "trenutak istine postmoderne ere budući da postmoderni (multinacionalni prostor) ne predstavlja samo puku kulturnu ideologizaciju i fanatizaciju već sadrži vlastitu historijsku i socio-kulturnu realnost kao treća velika originalna ekspanzija kapitalizma preko cijele planete" (Jameson, 2001: 75). Globalizacija je proizvela novi vid kapitalizma koji smo nazvali neoliberalnim. Država je izgubila svoju nekadašnju ulogu, a novi vid kapitalizma proizveo je dosada neviđene razlike u ekonomskom smislu. Nejednakost koja je prisutna stvara snažne političke rascjepke ali oni nisu samo političke, već i kulturološke naravi. Na ovaj način, s jedne strane, odbrambeni mehanizam proizvodi fundamentalizam, dok se, s druge strane, javljaju nihilističko-cinične opcije kao njihove loše alternative koje su sve prisutnije u današnjem svijetu. Razlike koje je proizveo

kapitalizam pokušavaju se na neki način nadoknaditi kulturom, jer je u ideološkom smislu došlo također do raspona, odnosno nastupilo je postideološko doba, ili svojevrsni miks ideologija čije je glavni ideal profit i pojedinačni dobitak.

Potreba za interkulturnim dijalogom u ovakvim okolnostima dobija na značaju, jer bi njegovo zanemarivanje u ovom trenutku moglo uvjetovati da se konflikti među kulturama prodube ili čak da dobiju neku civilizacijsku dimenziju. Loša slika o religijama koja je kreirana greškama medija, ali i zahvaljujući njihovim predstavnicima, uvjetovala je da se i one djelimično involviraju u ovu trku za profitom. Koncentracija na stvarnost umjesto koncentracija na sebe trebala bi biti cilj svih religija, a plodovi takve koncentracije morali bi proizvesti višu moralnu svijest na globalnom nivou. Ideali poput dobrote, ljubavi i solidarnosti, reklo bi se, da "nisu više trend" u savremenom svijetu. Nije tačno da su oni potpuno nestali, ali zanemarivanje i suštinska marginalizacija itekako postoji, odnosno način života koji je aktuelan apsolutno ne ide u pravcu afirmacije takvih ideala. Brzina života uvjetuje zanemarivanje takvih stvari jer većina vremena i koncentracije biva usmjerena ka sebi samom, odnosno na spomenuti egocentrični stav. Ovo uvjetuje još jednu devijantnu pojavu na koju je davno upozorio Karl Marx, a to je *otuđenje*. Postmoderno društvo i globalizacija uvjetovali su otuđenje i kod savremenog čovjeka, što naravno ima direktne implikacije na savremeni moral.

Dehumanizacija podrazumijeva otuđenje čovjeka od čovjeka, dakle ljudi jednih od drugih. Kada smo na početku spomenuli da savremeni koncept ne mora biti predstavljen samo negativno sa svim svojim devijantnim fenomenima, mislili smo prije svega na Bordijara, koji smatra "da je savremena kultura u isto vrijeme i antropofagična i antropoemična" (Bordijar, 1998: 78). To znači da ona s jedne strane integrira ljude, a s druge strane ih razdvaja. Kakav utjecaj vrši postmoderna kultura na moral pojedinca, pravo je pitanje?

Svjedoci smo da je posmoderna kultura stvorila nešto što je Manuel Castels nazvao "Automatonom" ili kolektivnim kapitalistom. Naprosto, nastala je porobljenost društva u potrošačko-kapitalističkom obliku koja se manifestira kroz brojne druge implikacije. Tržišno / potrošački karakter davno je prevaziđen jer je nekada to bila karakteristika Zapada, a sada je naprosto proširen na mnogo širem području. Automaton je zagospodario ljudskim životima i predstavlja ljudsku praksu koja se

osamostalila i zagospodarila međuljudskim odnosima, te je u samoj toj matrici sadržan resurs dehumanizacije. Nastaje linija dominacije i potčinjavanja i potrebe za pripadnošću koja proizlazi iz ljudske prirode. Globalne organizacije tu djeluju kao kopča, pa je put od najmoćnijih do najsiromašnijih država povezan u mrežu koja tu dehumanizaciju proizvodi i širi kroz stanovništvo. Svi žele biti uključeni, a istovremeno svi žele biti što više distancirani jedni od drugih. Ovdje treba spomenuti i model personalnosti koji podrazumijeva "kriterijum razvitka vlastite ličnosti na uštrb kriterija Drugog tako da prostor međuljudskog suparništva postepeno ustupa mjesto neutralnom javnom odnosu u kome Drugi, izgubivši svu punoću, nije više neprijateljski nastrojen niti je suparnički raspoložen, već je ravnodušan ili preciznije desupstancijalizovan" (Lipovecki, 1987: 61).

Ovakva ravnodušnost kao dominantni oblik međuljudskih odnosa doprinosi razvoju i uvećanju bezosjećajnosti. Upravo ta bezosjećajnost karakteristika je savremenog morala i proizvod je ukupnog etičkog ponašanja građana današnjice. U nekim situacijama takva bezosjećajnost prolazi, ali to se dešava rijetko i trenutno kada se određena grupa okupi oko nečega, npr. oko kulturnog događaja, sportskih manifestacija ili nekih velikih problema koji akutno obuhvataju određenu zajednicu. Bodrijar situaciju u kojoj je čovjek lišen drugosti, tj. situaciju u kojoj čovjek ostaje bez Drugog, karakterizira kao "znatno opasniji vid otuđenja od situacije kada pojedinac postaje stranac samom sebi" (Bodrijar, 1998: 125–126).

Društvo koje ima ovakav trend razvoja i koje usvaja ovakve vidove društvenih normi ima dvije mogućnosti za razvoj u budućnosti: prva je da veći stepen globalizacije dovede do većeg zajedništva, i drugi, koji opisuje i Bauman, da ovakav razvoj vodi u sve veće sukobe, takmičenja i suparništva koja će proizvesti katastrofalne posljedice. Postmoderna obeskorijenjenost i pojava dehumanizacije među ljudima proizlazi upravo iz težnje k ukorjenjivanju unutar raznih društvenih zajednica. Čini se da u savremenom društvu imamo samo pretpostavke "ljudskosti" i "čovječnosti", mada se u praksi one teško mogu primijetiti i nikako nisu pravilo već izuzetak. Današnja etika predstavlja normalnim borbu "svih protiv svih", što potiče gubitak sposobnosti saosjećanja pojedinca prema drugome. Mišljenja smo da se stepen opće dehumanizacije može najbolje predstaviti kroz primjer odgovornosti, njene oskudnosti ili marginalizacije, ali o ovoj problematici nekom drugom

prilikom. Možemo samo konstatirati da je u savremenom svijetu postalo normalno postojanje žrtvi, bilo onih koji ginu u ratnim ili mirnodopskim operacijama, bilo onih koje su žrtve siromaštva ili organiziranog kriminala, dok dnevna politika diktira šta će od toga biti aktuelizirano kroz medije. Dehumanizacija u velikoj mjeri izvire iz same logike globalnoga kapitalizma koji vrši eksploataciju životnog kapitala na globalnom nivou. Ovakav vid društva, možemo reći, prevazilazi i etički princip i postaje politički problem. Nije, dakle, više u pitanju moralna dilema već politika koja treba bukvalno očuvati opstanak, ali i umanjiti konflikte. Otudjenje čovjeka od čovjeka uveliko se dešava, ali i proces otudjenja čovjeka od prirode također biva jako aktuelan. Savremeni pojedinac pridobija karakteristike koje predstavljaju tačku presjeka između hedonističkog i rizičnog društva. Ujedinjenje ljudi ide samo po principu materijalnog interesa ili fleksibilnih i povremenih formi, dok su rascjepi praćeni fundamentalizmom i ozbiljnim osjećajem usamljenosti. Otudjenje podrazumijeva i decentriranje odnosno nejasan osjećaj identiteta. Ako prihvatimo razmišljanje da je moral produkt kulture i grupe kojoj pripadamo, osjećaj nepripadanja mijenja takvo stajalište i omogućava pojedincu usvajanje drugačijih normi, ali što je još važnije, potpunu marginalizaciju postojećih. Sve ovo uvjetovalo je promjenu pozicije pojedinca i njegovo pomjeranje u odnosu na modernu. Ovo je slikovito prikazano u knjizi Haralambosa i Holborna: "Zapravo, čovjek se kretao sigurnom stazom stalno odmjeravajući, na osnovu tragova u pijesku, koliko je odmakao na svom životnom putu. Pri tom je sopstveni identitet gradio na sigurnom, djelimično stalnom zaposlenju, koje mu je garantovalo kakvu takvu egzistencijalnu sigurnost. Savremeno post-moderno doba je, međutim, dekonstruisalo strategiju hodočašća. Život u 'zmajevim kočijama' postao je nesiguran. Pojedinac je permanentno izlagan udarima 'oluje' koja prijeti da u svakom trenutku pomete tragove u pijesku. Stoga je savremeni akter prinuđen da bira one strategije koje se ne zasnivaju na ideji jedinstvenog i trajnog identiteta. Bilo da egzistira kao skitač, vagabund, turista ili igrač, savremeni pojedinac se kreće unutar jednog fragmentiranog i diskontinuiranog svijeta" (Haralambos i Holborn, 2002: 925-926).

Još jedan teorijski presjek vezan za anatomiju savremenog morala, karakterističnog za postmodernog čovjeka, jeste i *deesencijalizacija*, odnosno na sebi svojstven način prevladavanje stava da ne postoje suštinske vrijednosti koje se postuliraju kao konstante, već da je sve

podložno neprekidnim promjenama, što se upravo odnosi na moralne i društvene vrijednosti i norme kao i na pitanje identiteta uopće. Deesencijalizacija podrazumijeva i designifikaciju odnosno konstanto mijenjanje sklonosti, stilova, identifikacija, ukusa... Ovo bi se moglo podvesti u kontekst postojanja slobode savremenog čovjeka, ali to u biti nije to, već klasični osjećaj nesigurnosti. Čovjeku je ostavljena sloboda izbora, ali i unaprijed postavljene alternative koje on "mora" izabrati. Na ovaj način autonomija koju posjeduje čovjek "de jure" postaje heteronomija "de facto". Naprosto, ukus ili sklonost nametnuta nam je, a kada bismo to podveli pod politički nivo, vidjeli bismo da tamo vlada opća heteronomija. Pojedinaac je slobodan da bira i kombinira isključivo unutar onih sistema koje je postavio sistem. Sistem ne funkcionira fizičkom već prvenstveno psihičkom presijom, odnosno umjesto nametanja koristi se zavodjenjem. Sve ovo dovodi u pitanje prijašnju tvrdnju o individualizaciji čovjeka, odnosno ona stoji, ali individualizam znači sve više otuđenost, a ne slobodu i autonomiju u onom istinskom obliku. Na taj način neki autori razmišljaju da je individualizam koji je na sceni u savremenom kontekstu društva zapravo njegova suprotnost, tj. konformizam, koji je upravo moguć usljed slabog jezgra identiteta i nedostatka bilo kakvih trajnih i kategoričkih moralnih normi i principa. Pojedinaac koji ne slijedi i ne kreira univerzalne moralne norme naprosto postaje jednodimenzionalna ličnost lišena dubine, postaje, kako smo to već i naveli, otuđen od sebe. Čovjek usljed sve manjeg prisustva takve duhovne dimenzije zapravo bježi u sve veći besmisao i beznačajnost svakodnevnice. Ljudska čula danas bivaju zaposjednuta tehnološkim dodacima tako da sopstvo nestaje u fragmentima. Ovo otvara pitanje kako je tehnologija utjecala na naš vrednosni sistem? Često se govori da je tehnološko napredovanje uvjetovalo sve veću ljudsku distancu kao i da je utjecalo na smanjenje međuljudskih kontakata. Čovjek je sve više zatvoren u sebe i umišlja da je dovoljan sam sebi. Ta izoliranost može se razumjeti kao proizvod kulture hedonizma odnosno personalizma. Zanimljiv komentar vezano za ovo imao je Tejlor, koji tvrdi: "Dolazi do svojevrsnog eskapizma pojedinca u više ili manje značajne oblasti privatnih zadovoljstava, što objektivno može voditi gubitku političke moći, kao i pojavi nove vrste čovjekovog otuđenja od javne sfere" (Tejlor, 2000: 34). Iz ove tvdnje možemo zaključiti da ljudi polahko gube percepciju stvarnosti, što direktno vodi njihovoj koncentraciji na individualne živote. Ovakve pojave dovode i do promjene sistema

vrijednosti i do instaliranja novih etičkih standarda. Takav sistem može opstati sve dok većina bude mogla zadovoljavati svoje hedonističke potrebe. Usljed nemogućnosti uživanja u istim, ljudi će postati svjesni da moraju promijeniti stav i da moraju instalirati novi sistem vrijednosti koji će im garantirati opstanak. Pasivizacija i distanciranje od javnog života još je jedna od karakteristika života u postmoderni, a to bi u prijevodu značilo osjećaj bespomoći i nedostatak moći kod pojedinca kao subjekta. Apatija društva za posljedicu ima neodgovornu političku vlast i sve veću amnestiju za sve negativne posljedice po društvo. Moral vezan za solidarnost i odgovornost sve je dalje, i jaz između teorije koju predstavljaju zakoni, do prakse koja je drugačija, ogromna i skoro nepremostiva.

“Samootuđenje u izvjesnom smislu sputava realizaciju autonomije, dok dehumanizacija, s druge strane, afirmiše kapitalističku ideju neograničene ekspanzije materijalnih sredstava, kao sredstava kontrole” (Kastorijadis, 1999: 200). Dehumanizacija proizvodi nezainteresiranost za politiku, a ona uvjetuje krizu i nepovjerenje u demokratiju kao dominantni sistem društvenog uređenja. Ako ona propagira vladavinu prava i očuvanja temeljnih sloboda kao trajnih vrijednosti, njena kriza potvrđuje krizu morala savremenog čovjeka. Sve ovo dobija još dramatičnije razmjere ako znamo da je ovo kriza smisla i kriza fundamentalnih načela, kao i nesposobnost sistema i pojedinaca da proizvode i trpe samokritiku i preispitaju svoje djelovanje. No, vratimo se temeljnoj tezi teksta, anatomiji savremenog postmodernog morala ili dominantnoj etici. Preplitanje ovih pojmova ukazuje na još jednu činjenicu, a to je složenost “hirurškog” presjeka koji želimo izvršiti. Vidjeli smo kako se čovjek u postmoderni dehumanizirao ili udaljio sam od sebe. To udaljavanje otežava mu još više posao, jer je tek sada teško životu pridodati smisao, a moralu pridodati zakon. Vrijeme u kojem živimo najviše dosada napravilo je progres u usvajanju zakona u svojatanju društvenih normi, pa ipak u XX st. imamo najviše sukoba u historiji čovječanstva, kao i najstravičnije zločine. Step en kriminala najviši je, a broj onih koji konzumiraju narkotike moguće je navesti samo paušalno. Postoje i drugi nedostaci, ali ćemo o njima nekom drugom prilikom. Sve u svemu, ovo navodi na mišljenje da se posljednja dva milenija malo šta promijenilo, odnosno da tehnološki napredak nije pratio i duhovni razvoj. Današnji čovjek podveo je slobodu svoje savjesti u ropstvo tehnologije ili nauke. S tim u vezi dovedeno je u pitanje i lično

dostojanstvo čovjeka. Mnogi teoretičari smatraju da je posljedica ovakve moralne slike svijeta zapravo posljedica postmoderne koja je negirala sva načela moderne. Takva mišljenja uvjetovala su da pojedinac pluta između *moralnog pluralizma* i *moralnog nihilizma*, smatrajući da se ništa ne treba i ne shvata konstantnim. Prosto rečeno, živimo u vremenu gdje je sve dopušteno i sve dozvoljeno, mada malo šta ima smisla. Prisjetio bih se riječi Hane Arent, koja je govorila o “banalizaciji zla” nakon strašnih ratnih zločina u Drugom svjetskom ratu. Na sceni je neka vrsta “banalizacije vrijednosti” koja je u eri postmoderne dobila svoj puni smisao. Utilitarizam ili težnja za korisnošću umnogome je obojila sliku savremenog morala. Mill je govorio da čak i ako neko bezuvjetno ide za svojim zadovoljstvom, nema nikakva smisla govoriti mu da treba činiti nešto drugo. Čini se da su mnogi ovo liberalno shvatanje prihvatili kao normu, ali je takvo mišljenje izazvalo brojne neprilike, konkretno širenje nepravde, zla i nesreće. Danas čovjek živi po diktatu nečega što je njegov proizvod, a nad čime nema kontrolu i zbog toga se mora ponekad bezuvjetno prilagođavati, pa i potčinjavati ako želi opstati. U ovome se ogleda i proturječnost ljudske prirode.

Usljed velikog progressa i uvećavanja kvantuma čovjekova znanja, svijet, paradoksalno, postaje sve nepoznatiji za njega, posebno po pitanju životnog smisla. Proces dehumanizacije i moralne erozije praćen je i promjenama unutar porodice, gdje su se iskristalizirale prve vrijednosti. Naprosto, socijalizacija porodice bila je i ostala važna za svačiji život, a također je važna i po kreiranju prvih osjećaja pripadanja zajednici. Ali, čovjek je prestao vjerovati u fundamentalno kao trajno i smatra da mu nauka i tu može pomoći. Tako je na pomolu kloniranje koje u nekom doglednom periodu može zamijeniti biološku porodicu u onom ortodoksnom smislu. Riječ je o nečemu što je supstancijalno i imanentno “kvantitativnim civilizacijama”. Život je inače ispunjen i trenucima očaja i sreće. I ne samo život kao takav, već i, manje ili više, svaki pojedinačni život. Međutim, u kulturama ekstremnog individualizma i naglašenog materijalizma takva proturječja su izraženija i mahom uvjetovana vanjskim poticajima. “Ovdje je osnovni moto života uvijek naprijed, uvijek imati što više ili čak *'uspjeti ili umrijeti'*. Zato, skoro da je izgubljena sposobnost uživanja u svakodnevnom životu, u njegovim jednostavnim i izvornim vidovima. Uveliko se *'raspukla'* cjelina života” (Malešević, 2003: 27). Odnos prema prirodi instrumentaliziran je do maksimuma i priroda je stavljena u službu megalomanskih potreba

kapitalizma, a ne u egzistencijalnoj službi pojedinca. Endru Oswald utvrdio je da su ljudi sve manje sretni, odnosno da je sve slabija veza između visokog životnog standarda, manijačke potrošnje i bogatstva s jedne strane, i sreće ljudi s druge strane. Moralnost savremeni čovjek najviše veže za Boga, ali više se radi o *samoamnestiji* negoli istini, jer su amoralnost kao takva ili nedostatak etike jednaki za sve: i za vjernike i za nevjernike. Odsustvo vjere u Boga ne sprečava ljude da čine dobro. Naglašena fragmentiranost naše civilizacije podstiče i na te podjele, koliko god one bile besmislene. Dešifriranje humanoga genoma i kloniranje humanih ćelija, razaračka moć savremene tehnologije, te globalne klimatske promjene, predstavljaju samo najdramatičnije razloge čovjekova nemira i nespokoja danas. Peter Sloterdajk govori o postmoderom društvu kao društvu terora. Slavni filozof postavlja pitanje šta demokratsko doba namjerava s čovjekom? Odgovor mu je pesimističan. Postmoderna, po Sloterdajku, nema iluzije o čovjeku! On misli da nije moguće obnoviti ideju dobrog života u ovoj kulturi bez projekta, medijizmu bez poruke. U takvim uvjetima, po njemu, ne stvara se ništa osim, kako ističe, “organizovane napuštenosti” i “slobode čestica bez slobode” (Sloterdajk, 2001: 65). Pesimistička slika još je upadljivija kada znamo da je ovo društvo totalne komunikacije gdje su izbrisane sve granice i principi. To se uklapa u Bodrijarovu priču da je došlo do “smrti subjekta” i svojevrstne devalorizacije i diskvalifikacije mišljenja kao takvog. Neki su u svemu postali i radikalni, pa je Abraham Mol cijelu situaciju nazvao “totalitarizmom bez nasilja”. Virtualna stvarnost, po njemu, nema sistem vrijednosti, a onda se u takvom kontekstu ne postavlja ni problem slobode kao takav: “Svijet je postao simulacija, naša kultura vizuelna, a čovjek simulakrum. Tu za smisao više nema nade! On se ‘ubrzano istrebljuje’. Život u cjelini je sve više vrijednosno neutralan” (Bodrijar, 1998: 74). Ogromne i nesrazmjerne razmjere ljudske pohlepe i težnje za profitom, za materijalnim dobrima, za svakodnevnom moći, čine urgentnim potrebu za reafirmacijom moralnosti u životu i svijetu uopće. Nove tehnologije i tehničke operacije ne prepoznaju sistem vrijednosti. Ako još tome dodamo da je on narušen i da više služi teoriji negoli praksi, onda je sve jasno. Njegova rehabilitacija mora podrazumijevati i rehabilitaciju kritičkog mišljenja i proširivanje prostora ljudske slobode. Bez obzira na sav napredak filozofije, nauke, umjetnosti i posebno tehnologije i materijalne moći, čini se da samo etika može pomoći u prevazilaženju devijantnih fenomena savremenog društva.

O devijacijama i pesimizmu mogli bismo dalje, još dugo, počevši od bioetike pa sve do ekoloških tema koje muče čovječanstvo. U pitanje je došla i najveća ljudska vrijednost, a to je život. Civilizacijska dostignuća čak su i tu vrijednost snažno uzdrimala, i to na suptilan i nevidljiv način, a ne primjenom fizičke sile, kao što je to nekada bio slučaj. Sve ovo navodi da je anatomija savremenog morala pokazala da su vrijednosti u krizi, ili štaviše, da se instalirao sistem u kojem postoji neki specifični moral. Ako etiku želimo podvesti pod savješću da djelujemo na način koji u konačnici proizvodi samo dobro, onda se može konstatirati da smo danas daleko od takvih shvatanja. S druge strane, filozofija morala omogućava nam da razmišljamo i drugačije, pa bismo savremeni moral mogli smatrati samo još jednim sistemom u nizu koji egzistira kao forma i pokušava naći sebi sadržaj ili, preciznije rečeno, smisao. Tako je bilo uvijek kroz historiju, pa današnjicu nećemo smatrati presedanom, već kontinuitetom i nasljedstvom iz prošlosti. Napredak je, po svemu sudeći, uvećao krizu ljudskog duha. Prevazilaženje postojeće situacije nije moguće bez utemeljenja globalne etike, naprosto, bez toga sve će ostati isto. Smisao univerzalnog morala treba tražiti u univerzalnom dobru i smislu koji život treba dobiti, makar to bio i metafizički smisao. Aktuelne vrijednosti i aktuelni moral danas je u eroziji, odnosno moralni relativizam dominira uz podršku moralnog nihilizma. Vrijeme u kojem je djelimično izgubljena prirodnost i fragmentiran subjekt ne možemo smatrati dobrim, ali to je plod našeg djelovanja. Nove ideje i nove vizije potrebne su isto kao i ponovno reinkarniranje ideala kojih u formalnom smislu posjeduju sva univerzalna pravna dokumenta. Proces unutrašnjeg sazrijevanja i dosezanja unutrašnjeg reda, prema Jungu, nije moguće dostići bez bola. Ako ovo prihvatimo kao tačno, možemo završiti u optimističnom tonu. Kada bol bude "potpun", vjerovatno ćemo reagirati. Zasada to nije slučaj. Ostaje nada da će se ipak nešto promijeniti i da će ljudi ubrzo shvatiti da njihovo ponašanje ima grešku, jer ne proizvodi dobro koje je društveno, već dobro koje je lično ili individualno, a koje, kada bolje uronimo u problematiku, emitira njenu suprotnost. "Čas anatomije" završavamo ovdje uz napomenu da je ovo samo uvod i želja da se tendencija bavljenja ovom problematikom poveća u budućnosti i da aktuelna pitanja o moralu i vrijednostima budu ponovo vraćena u relevantne akademske rasprave iz kojih su neopravedno marginalizirane u postmodernom društvu.

Literatura:

- Bauman, Zygmunt (2009), *Postmoderna etika*, AGM, Zagreb
- Bodrijar, Žan (1998), *Savršen zločin*, Čigoja, Beograd
- Bruckner, Pascal (2004), *Bijeda blagostanja, Tržište religija i njeni neprijatelji*, Algoritam, Zagreb
- Fuko, Mišel (2005), *Rađanje biopolitke*, predavanje na Koledž de Francy, Bratstvo – Jedinstvo, Novi Sad
- Haralambos, Michael; Holborn, Martin (2002), *Sociologija: teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb
- Jameson, Frederic (1995), *Postmodernizam u kasnom kapitalizmu*, KIZ Art, Beograd
- Kastorijadis, Kornelijus (1999), *Uspon beznačajnosti*, Umetničko društvo Gradac, Čačak
- Koprek, Ivan (2003), *Korak za smisao – antropološko-etički eseji*, Institut filozofsko teoloških društava, Zagreb
- Lipovecki, Žil (1987), *Doba praznine*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad
- Malešević, Krstan (2003), *Ljudski trag II – fragmenti drugi dio trilogije*, Prelom, Banja Luka
- Sloterdajk, Peter (2001), “U istom čamcu: ogled o hiperpolitici”, *Beogradski krug*, Beograd
- Supek, Ivan (1991), *Filozofija znanosti i humanizam*, drugo izdanje, SNL, Sveučilišna naklada, Zagreb
- Tejlor, Čarls (2000), *Prizivanje građanskog društva*, Čigoja, Beograd
- Žižek, Slavoj (2001), “Prema politici istine”, *Zarez*, br. 60–61, Zagreb

Anatomy of a postmodern moral

Summary

Existing in times prevailing and over passing the modernity, human beings are, among many other things, constantly in a process of altering postulates of spiritual substance. The time of postmodernism has come and created even bigger “headache” to the social sciences, due to the weight of interpretation itself and due to the complexity of grasping the meaning. In time of fast and intensive communication, increased confusion and quasi freedom, post modernity and globalization, as two controversial notions, existential characteristics of our time, affect our morality as well as our value system as a whole. These processes affect our overall behavior and relations we maintain, by changing our hobbies, nature and opinions. This article deals with the position of morality at present, aiming to encourage the reader to think about these issues closer. It is strongly felt that an erosion of morality is taking place in the global community, therefore this is a

good opportunity to recall the problems, identify them as the first step in overcoming them. Without being pretentious to reaching final solutions, the anatomy of modern morality is headed mainly toward its description.

Key words: moral, post-modernity, crisis, globalization, dehumanization, deessentialization